

ارائه مدل پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی

و حل مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری

1. حسین زارع*، 2. سارا قربانی

1. استاد گروه روانشناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران، 2. استادیار گروه روانشناسی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

(تاریخ وصول: 99/01/27 - تاریخ پذیرش: 99/11/15)

Developing a Model for Predicting Helping Behaviors Based on the Variables of Risk Perception, Self-Efficacy and Social Problem with Respect to the Mediator Variable of Responsibility

1. Hosein Zare*, 2. Sara Ghorbani

1. Professor of psychology, Payamenoor University, Tehran, Iran, 2. Assistant professor of psychology, Payamenoor University, Tehran, Iran.

(Received: Apr. 15, 2020 - Accepted: Feb. 03, 2021)

Abstract

Objective: The purpose of this study was to determine the predictive model of helping behaviors based on the variables of risk perception, self-efficacy and social problem solving with regard to the mediator variable of responsibility. The present study was a descriptive study of the type of correlation and the research population consisted of all aid agencies in the province of Khuzestan in 2018. In order to determine the sample size, Cochran formula based on non-defined population was used and 387 people were selected by cluster sampling method. In this regard, Khuzestan was divided into two geographic areas including north, south, east, west and central. In each region, a flooded area was selected randomly and in each region, two flood relief camps were selected and referred to it and randomly selected subjects who referred to these centers were selected. Data collection tools included the Derakhshandeh Nia's helping behavior questionnaires (2005), Benten risk perception questionnaire (1993), Sherer self-efficacy (1982), Dezurilla et al.'s social problem solving (2002) and Gough's responsibility (1984). In order to test the hypothesis, the statistical method of path analysis was used with SPSS and AMOS-22 software. The results of path analysis of indirect coefficients showed that responsibility can play mediator role in relation between social variables solving and self-efficacy with the helping behavior of flood aid workers in Khuzestan ($p < 0/05$) while responsibility has not been able to play mediator role in relation between risk perception and helping behavior ($p > 0/05$).

Keywords: Helping behavior, risk perception, self-efficacy, social problem, responsibility.

چکیده

مقدمه: این پژوهش با هدف تعیین ارائه مدل پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و حل مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری انجام گردید. روش: طرح پژوهش حاضر توصیفی از نوع همبستگی و جامعه آماری پژوهش شامل کلیه افراد کمک‌رسان در سیل سال 1398 خوزستان بود. به منظور تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران بر مبنای جامعه غیر تعریف شده استفاده شد و 387 نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. بر این مبنای شهر خوزستان به 5 منطقه جغرافیایی شامل شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم شد. سپس از هر منطقه یک منطقه سیل‌زده به صورت تصادفی انتخاب شدند و در هر منطقه، دو کمپ اسکان سیل‌زدگان انتخاب و به آن مراجعه شد و به صورت تصادفی آزمودنی‌های غیر آسیب‌دیده که به منظور کمک‌رسانی به این مراکز مراجعه نموده‌اند، انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها شامل پرسشنامه‌های رفتار یاری‌رسانی درخشنده نیا و نوری (1384)، ادراک خطر بین‌تین (1993)، خودکارآمدی شرر (1982)، حل مسئله اجتماعی دزوریلا و همکاران (2002) و مسئولیت‌پذیری گاف (1984) بود. به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش از روش آماری تحلیل مسیر به کمک دو نرم‌افزار SPSS و AMOS نسخه 22 استفاده شد. **یافته‌ها:** نتایج تحلیل مسیر ضرایب غیرمستقیم نشان داد که مسئولیت‌پذیری می‌تواند در رابطه بین متغیرهای حل مسئله اجتماعی و خودکارآمدی با رفتار یاری‌رسان امدادگران سیل خوزستان نقش میانجی‌گری ایفا نماید ($P < 0/05$) در حالی که مسئولیت‌پذیری نتوانسته است نقش میانجی‌گری را در رابطه بین ادراک ریسک با رفتار یاری‌رسان امدادگران ایفا نماید ($P > 0/05$).

واژگان کلیدی: رفتار یاری‌رسان، ادراک خطر، خودکارآمدی، حل مسئله اجتماعی، مسئولیت‌پذیری.

*Corresponding Author: Hosein Zare

* نویسنده مسئول: حسین زارع

Email: h_zare@pnu.ac.ir

مقدمه

می‌نماید. حل مسئله اجتماعی اشاره به فرایندی دارد که در آن، افراد سعی می‌کنند تا روش‌های مقابله‌ای مؤثری را جهت رویارویی با مسائل استرس‌زایی که در زندگی روزمره خود با آن مواجه‌اند، کشف کرده و به کاربندند (بیرامی، هاشمی، میرمحمودنسب و کلیایی، 1397). مسئله زمانی به وجود می‌آید که فرد هدفی دارد اما فاقد راه روشن دسترسی به آن است. راه‌حل پاسخ ناشی از فرایند حل مسئله است که قابلیت به‌کارگیری در موقعیت خاص مشکل‌آفرین را دارد (بیانی، رنجبر و بیانی، 1391). در واقع حل مسئله اجتماعی، نوعی تعامل مؤثر با تکالیف پویای محیطی است و فرد تنها در صورتی می‌تواند با محیط خودتنظیم شود که بتواند اطلاعات حاصل از محیط را در یک بازه زمانی مشخص، به‌طور موفقیت‌آمیزی تحلیل نموده و یکپارچه سازد (بیرامی و همکاران، 1397). فرایند حل مسئله به‌عنوان یک میانجی مهم در افسردگی، اضطراب شناخته شده و منجر به سازگاری اجتماعی⁴ افراد می‌گردد (بیانی و همکاران، 1391).

دیدگاه‌های مختلف روانشناسی در طی این سال‌ها سعی کرده‌اند رفتار آدمی را تبیین کنند. یکی از این دیدگاه‌ها نظریه شناختی- اجتماعی بندرو⁵ است که خودکارآمدی⁶ یکی از اصلی‌ترین سازه‌های آن است (سیف، 1396). بر اساس این رویکرد، انسان‌ها موجوداتی فعال در نظر گرفته

در دهه اخیر، کشور ما شاهد تغییرات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی فراوانی بوده که با تغییر ارزش‌ها در جامعه و تغییر مناسبات در جامعه همراه است. تمایل به بی‌تفاوتی در شهرهای بزرگ یکی از این تغییرات است که طی آن شهروندان کمتر تمایل دارند در گرفتاری‌ها و مشکلات دیگران یاری‌رسان¹ باشند (جوادیان، راهب، قاسمی و رهگذر، 1392). رفتارهای یاری‌رسان به‌عنوان فعالیت‌های داوطلبانه‌ای که در آن افراد قصد دارند به فرد یا گروهی دیگر سود برسانند، یا برخی از مشکلات دیگران را برطرف کنند، توصیف می‌شود (بارتال، دیکیتی و ماسون²، 2011). افراد یاری‌رسان دارای سه ویژگی دیگر نیز هستند: (1) احساس یاری‌رسانی یا یک نوع توجه به نیازهای دیگران، (2) ادراک دیگران یعنی توانایی این‌که خود را به‌جای دیگران بگذارند و (3) احساس یاری‌رسانی حتی وقتی فقط احتمال می‌دهد که کمک خواهی دروغین است (کانگ، شن و هان، 2018). از اواسط دهه 1960 مطالعات و بررسی‌های گسترده‌ای در مورد یاری‌رسانی و بی‌تفاوتی در روابط اجتماعی انجام شده، اما انجام چنین مطالعاتی در ایران چندان مورد توجه نبوده و اطلاعات چندانی در رابطه با این سازه در ایران وجود ندارد (کلانتری، ادیبی، ربانی و احمدی، 1386).

حل مسئله اجتماعی³ از جمله مهارت‌های اجتماعی است که نقش مؤثری در سازگاری ایفا

4. Social Adjustment

5. Bandura

6. Self-Efficacy

1. Helping Behavior

2. Benami Bartal, Decety, & Mason

3. Social Problem-Solving

خطر نیز به نحوه پردازش سه جنبه زیر مرتبط است: 1) عامل ارزش: اشاره به بار تشویقی و تنبیهی هر رفتار دارد. 2) عامل زمان اشاره به زمان ارائه یک پاداش یا تنبیه پس از انتخاب رفتارهای مختلف دارد و 3) عامل احتمالات اشاره به قطعیت یا عدم قطعیت همراهی رفتار انتخاب شده با درجاتی از پاداش و تنبیه دارد (بشرپور، 1394). هوسکر- فیهری و باکر گروندال³ (2012) در مطالعه‌ای با عنوان شخصیت و ادراک خطر دریافتند که صفت شخصیت ثبات هیجانی در برابر روان‌رنجورخویی و خوشایندی با ادراک خطر همبستگی مثبت دارد.

مسئولیت‌پذیری⁴ یکی از ارزش‌های مهم اجتماعی است که پذیرش آن از دوران کودکی شکل می‌گیرد و درونی می‌شود (حسینی قمی، 1391). مسئولیت‌پذیری و پذیرش کار انجام شده توسط فرد یا سازمان؛ یکی از مفاهیم مهم و کلیدی در فرهنگ کشورهای توسعه یافته است (برکلن و ریدوس⁵، 2014). مسئولیت؛ لحاظ لغوی، توانایی پاسخ دادن و در عرف عام به مفهوم تصمیم‌گیری مناسب و مؤثر است. منظور از تصمیم‌گیری آن است که فرد در چارچوب هنجارهای اجتماعی و انتظاراتی که از او می‌رود، دست به انتخاب بزند که سبب ایجاد روابط انسانی مثبت و موفقیت شود (کلمز و بین، ترجمه علی‌پور، 1395). مسئولیت‌پذیری در یک تقسیم‌بندی کلی به دو حوزه مسئولیت‌پذیری فردی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی تقسیم می‌شود.

می‌شوند که قادر به خودنظم‌دهی و تنظیم رفتار خود هستند، نه موجودات منفعلی که نیروهای ناشناخته‌ی محیطی یا تکانه‌های درونی کنترل کنند (متقی، رضایی و اکبری، 1397). منظور از خودکارآمدی احساس شایستگی و قابلیت در کنار آمدن با زندگی است که برآورده کردن و حفظ معیارهای عملکرد، باعث افزایش آن می‌شود و ناکامی در برآوردن و حفظ این معیارها، آن را کاهش می‌دهد (شولتز، ترجمه سیدمحمدی، 1396). باورهای خودکارآمدی محور اصلی انگیزه انسان محسوب می‌شوند و به میزان بهره‌مندی افرادی از این باورها، احتمال موفقیت آن‌ها را در انجام کارها بالا می‌برد (خواجه و حسین‌چاری، 1390). محققان نشان داده‌اند که باورهای خودکارآمدی و پیامدهای رفتاری، همبستگی بالایی با همدیگر دارند و خودکارآمدی پیش‌بینی کننده بسیار مهمی برای رفتارهای اجتماعی است (لوو و چویی¹، 2013).

شواهد نشان می‌دهد که تغییرپذیری سطح رفتار اجتماعی افراد می‌تواند با میزان ادراک خطرات² رفتاری به‌وسیله آن‌ها ارتباط داشته باشد. پدیده ادراک نیز یک پدیده تفسیری و انتخابی است. البته انتخابی بودن لزوماً به معنای خودآگاه بودن نیست، یعنی ممکن است پیش از آنکه هر فرد به تفسیر دریافت‌های خود بپردازد، به‌گونه‌ای ناخودآگاه و بر پایه عقاید و نگرش‌های قبلی، گزینش خود را انجام دهد (بشرپور، جعفرتبار، نریمانی و مساح، 1392). پایه و اساس ادراک

3. Fyhri & Backer-Grondahl

4. Responsibility

5- Berkelman & Le Duc

1. Loo & Choy

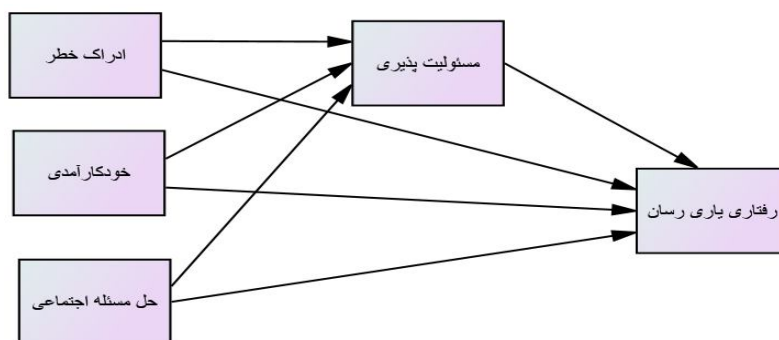
2. Risk Perception

حسین زارع و سارا قربانی: ارائه مدل پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و ...

مستقیم نوع دوستی بر نگرش‌ها، باورهای عادلانه جهانی و رفتارهای اجتماعی مطلوب و اثر غیرمستقیم نوع دوستی بر باورهای عادلانه عمومی، ناعادلانه جهانی و رفتارهای اجتماعی مطلوب حمایت کرد. همچنین ارزش‌های نوع دوستانه نیز دارای رابطه مثبت با نگرانی‌های همدلانه و ارزش‌های نوع دوستانه و نگرانی‌های همدلانه نیز دارای رابطه مثبت و معنادار با رفتار یاری‌رسان بودند. شریفی (1388) دریافت که صفات توافقی پذیرش، باوجدان بودن و برونگرایی همراه با عامل هوش هیجانی مدیریت فشار و سرمایه اجتماعی می‌توانند گرایش به نوع دوستی افراد را پیش‌بینی کند. با توجه به اهمیت رفتارهای یاری‌رسان در پژوهش حاضر سعی بر آن است تا با بررسی متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و حل مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری به پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسانی افراد در موقعیت‌های بحرانی پرداخته شود. مدل پژوهش حاضر در ذیل نمایش داده شده است:

مسئولیت‌پذیری فردی به این معنا است که فرد خود را نسبت به خود و موقعیتی که در آن قرار گرفته و همچنین نیازهای دیگران مسئول بداند (مرگلر، اسپنسر و پاتون¹، 2015). مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز بیانگر احساس عملی است که افراد در چارچوب نقش‌های خود به طور آگاهانه نسبت به امور گوناگون اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و غیره از خود بروز می‌دهند (صادقیان و علمی، 1392). این سازه یکی از اصول اساسی برای یاری‌رسانی است یعنی فرد باید خود را مسئول بداند و احساس مسئولیت کند تا نسبت به دیگران بی‌تفاوت نباشد؛ بنابراین درونی‌سازی هرچه بیشتر مسئولیت‌پذیری، باعث تمایل به یاری‌رسانی می‌شود و کاهش آن موجب افزایش بی‌تفاوتی می‌گردد (لیندزی و ارنسون²، 2012).

در رابطه با عوامل مؤثر در رفتار یاری‌رسان پژوهش‌های اندکی صورت گرفته است، برای مثال نتایج مدل‌سازی معادلات ساختاری پژوهش بابا صفری، نادری و سجادیان (1397) از اثر

شکل 1. مدل مفهومی پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و حل مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری

2. Lindzey & Aronson

1. Mergler, Spencer & Patton

روش

نوع مطالعه توصیفی از نوع همبستگی است که متغیرها مرتبط با شکل‌گیری یاری‌رسانی در قالب یک مدل مفهومی مورد بررسی قرار گرفته است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه افراد کمک‌رسان در سیل سال 1398 خوزستان است. روش و طرح نمونه‌برداری به صورت خوشه‌ای است. شهر خوزستان به 5 منطقه جغرافیایی شامل شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم شد. سپس از هر منطقه یک منطقه سیل‌زده به صورت تصادفی انتخاب شدند و در هر منطقه، دو کمپ اسکان سیل‌زدگان انتخاب و به آن مراجعه شد و به صورت تصادفی آزمودنی‌های غیر آسیب‌دیده که به منظور کمک‌رسانی به این مراکز مراجعه نموده‌اند، انتخاب می‌شدند. تعداد نمونه پژوهش حاضر بر اساس فرمول محاسبه حجم نمونه جامعه غیر تعریف‌شده کوکران 384 نفر محاسبه شد که جهت جلوگیری از ریزش حجم نمونه 400 پرسشنامه توزیع و در نهایت 387 پرسشنامه تکمیل شده وارد فرایند تحلیل شد. ملاک‌های ورود به پژوهش شامل: دامنه سنی بین 20 تا 60 سال برای زنان و مردان، دارا بودن حداقل سواد خواندن و نوشتن و تمایل و رضایت آگاهانه به شرکت در طرح پژوهش است. همچنین ملاک‌های خروج شامل: ابتلا به یکی از بیماری‌های شدید جسمانی و یا ناراحتی شدید روانی متأثر از شرایط

محیطی و عدم تمایل به ادامه همکاری است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مسیر در معادلات ساختاری استفاده شد. لازم به ذکر است که کلیه‌ی تحلیل‌های آماری با استفاده نرم‌افزارهای آماری AMOS و SPSS نسخه 22 انجام شد.

پرسشنامه رفتار یاری‌رسانی¹: پرسشنامه رفتار یاری‌رسانی توسط درخشنده نیا و نوری در سال (1384) تدوین شده است. این پرسشنامه شامل 38 سؤال بوده و در هر سؤال به رفتارهای عینی و عملی از یاری‌رسانی در زندگی روزمره و یا در شرایط بحرانی اشاره شده است. پاسخ‌دهی به پرسش‌نامه رفتار یاری‌رسانی به صورت بلی، خیر و تا حدودی بود. پاسخ بله نمره (2)، پاسخ خیر نمره (0) و پاسخ تا حدودی نمره (1) تعلق می‌گیرد. حداقل نمره که از این پرسش‌نامه کسب می‌شود (0) و حداکثر (76) است. مجموع نمره این پرسش‌نامه نشان‌دهنده نمره فرد در رفتار یاری‌رسانی است. مهرابی، درخشنده نیا، مولوی و نوری (1385)، ضریب روایی هم‌زمان این پرسشنامه را 0/33 و آلفای کرونباخ 0/81 گزارش کردند.

پرسشنامه ادراک ریسک بین‌تین²: این مقیاس در سال 1993 توسط بین‌تین طراحی شد و دارای هفت گویه است که

1. Helping Behavior Questioner

2. Benten Risk Perception Questionnaire

همکاران (1928) برابر با 0/28- به دست آمده است.

پرسشنامه حل مسئله اجتماعی³: فرم کوتاه پرسشنامه تجدیدنظر شده حل مسئله اجتماعی یک ابزار خود گزارشی از نوع لیکرت و دارای 25 سؤال بوده که پنج خرده مقیاس خرده مقیاس است که توسط دزوریلا⁴ و همکاران (2002) طراحی شد که دو مقیاس جهت‌گیری مثبت به مسئله (PPO) و حل مسئله منطقی (RPS) به عنوان خرده مقیاس حل مسئله سازنده، در نظر گرفته می‌شوند و به صورت مثبت نیز نمره‌گذاری می‌شوند؛ اما دیگر مقیاس‌ها که شامل سبک تکانشی/ بی‌احتیاط (ICS)، سبک اجتنابی (AS) و جهت‌گیری منفی به مسئله (NPO) هستند که خرده مقیاس‌های حل مسئله ناکارآمد را تشکیل می‌دهند و به صورت وارونه نمره‌گذاری می‌شوند. پایایی آزمون مجدد برای این پرسشنامه بین 0/68 تا 0/91 و ضریب آلفا بین 0/69 تا 0/95 گزارش شده است (دزوریلا و همکاران، 2002). روایی سازه این پرسشنامه نیز با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی و همبستگی با دیگر مقیاس‌های حل مسئله و سازه‌های روان‌شناختی همپوش، تأیید شده است (دزوریلا، چانگ و سانا⁵، 2000). در ایران عادل مخبری، درتاج و دره کردی (1390)، ضریب آلفای 0/85 را

به صورت مقیاس لیکرت از کاملاً موافقم (نمره 1) تا کاملاً مخالفم (نمره 5) نمره‌گذاری می‌شود. ضریب پایایی این پرسشنامه به وسیله آلفای کرونباخ برابر با 0/89 محاسبه شده است. زارع و عرب شیبانی (1390) ضریب روایی محتوایی این پرسشنامه را تأیید کرده‌اند. ناظمی و صفری نیا (1394) ضریب آلفای محاسبه شده برای این پرسشنامه را 0/71 گزارش نمودند.

مقیاس خودکارآمدی شرر¹: مقیاس خودکارآمدی عمومی شرر و همکاران دارای 17 عبارت است. شیوه نمره‌گذاری پرسشنامه خودکارآمدی عمومی به این صورت است که به هر ماده از یک تا پنج امتیاز (کاملاً مخالفم = 1 تا کاملاً موافقم = 5) تعلق می‌گیرد. وودروف و کاشمن² (1993) در بررسی مقیاس خودکارآمدی عمومی شرر و همکاران روایی و اعتبار این مقیاس را تأیید کردند. جهت مطالعه روایی ملاکی، همبستگی درونی این مقیاس با مقیاس منبع کنترل راتر محاسبه شد. همبستگی جزئی مقیاس خودکارآمدی عمومی شرر و مسند مهار گذاری درونی راتر 0/33- (که در این محاسبه پیشرفت تحصیلی مهارشده است) و همبستگی بین مقیاس‌های مذکور برابر با 0/34 است که در سطح 0/01 معنی‌دار است. همبستگی پیروسون بین این مقیاس‌ها در مطالعه شرر و

3. Social Problem Solving Questionnaire

4. D'zurilla

5. Chang & Sanna

1. Sherer Self-Efficacy Scales

2. Woodruff & Cashman

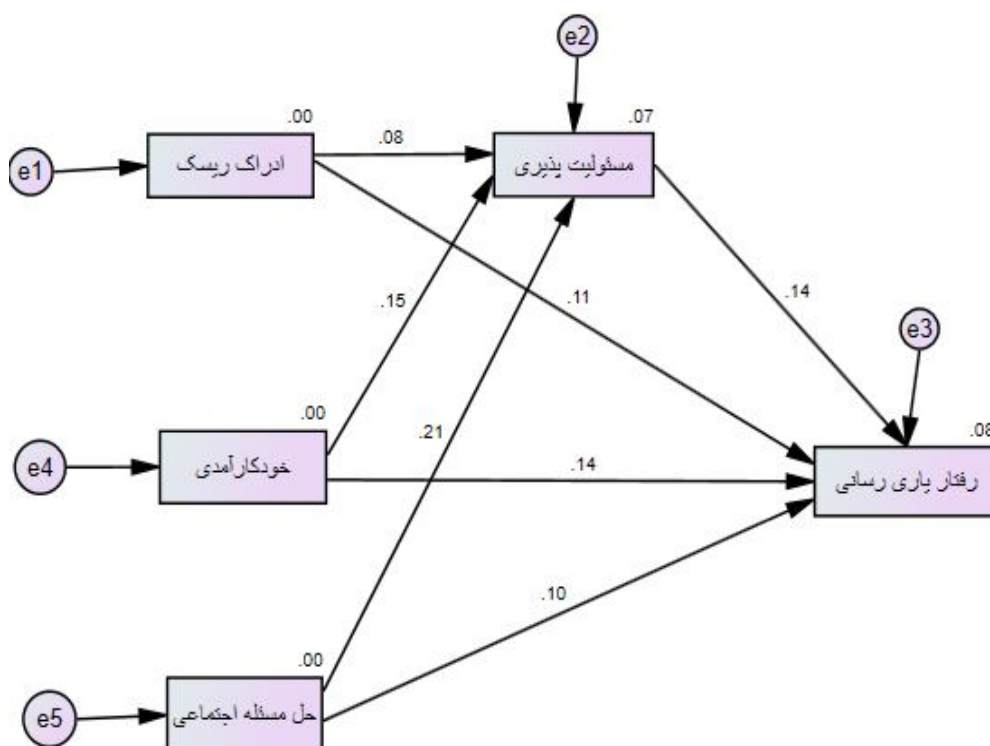
نتایج بررسی ویژگی‌های جمعیت‌شناختی نشان داد که 61 درصد (236 نفر) افراد شرکت‌کننده در پژوهش را مردان و 39 درصد (151 نفر) را زنان تشکیل داده‌اند. میانگین و انحراف استاندارد سن امدادگران و داوطلبین به ترتیب برابر با 40/38 و 12/20 است. از نظر وضعیت تحصیلات، 4/36% افراد شرکت‌کننده دیپلم و پایین‌تر، 3/40% دارای تحصیلات کاردانی و کارشناسی و 3/23% دارای تحصیلات تکمیلی می‌باشند. برای بررسی نقش میانجی مسئولیت‌پذیری در رابطه متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و حل مسئله اجتماعی با رفتارهای یاری‌رسان بر از روش تحلیل مسیر استفاده شده است. مدل پیشنهادی برازش شده در شکل 1 نشان داده شده که در این مدل ضرایب رگرسیونی در بالای پیکان‌ها و مقادیر خطا با نماد e آورده شده است. با توجه به شکل شماره 1 ضرایب استاندارد مستقیم ادراک ریسک، خودکارآمدی، حل مسئله اجتماعی و مسئولیت‌پذیری به رفتاری یاری‌رسان به ترتیب برابر با 0/11، 0/14، 10/0 و 14/0 است. همچنین ضرایب مستقیم ادراک ریسک، خودکارآمدی، حل مسئله اجتماعی به مسئولیت‌پذیری برابر با 0/8، 15/0 و 21/0 است. در ادامه ضرایب اثر کل، مستقیم و غیرمستقیم استاندارد شده در جدول 1 آورده شده است.

برای پنج عامل سنجیده شده و ضریب پایایی بازآزمایی 0/88 را برای پرسشنامه حل مسئله اجتماعی کوتاه شده به دست آوردند. همچنین در این تحقیق بررسی ساختار عاملی بیانگر وجود پنج عامل اشاره شده در بالا است. همه تحلیل‌های روایی، SPSI را به عنوان یک مقیاس حل مسئله اجتماعی تأیید کرده است. پرسشنامه مسئولیت‌پذیری¹: این مقیاس اولین بار همراه با 14 مقیاس دیگر در «پرسشنامه روان‌شناختی کالیفرنیا»² توسط گاف³ (1984) مطرح گردید. مقیاس سنجش مسئولیت‌پذیری 42 سؤالی است و پاسخ به آن به صورت 0 و 1 نمره گذاری می‌شود. به این معنی که آزمودنی در صورت موافق بودن با هر عبارت در مقابل آن علامت تیک و در صورت مخالفت با هر عبارت در مقابل آن علامت ضربدر قرار می‌دهد. ضرایب پایایی مقیاس بخش مسئولیت‌پذیری از طریق روش تنصیف و آلفای کرونباخ در پژوهش عسگری، عنایتی و روشنی (1390) به ترتیب برابر با 70/0 و 81/0 و در بررسی دیگری، پایایی این آزمون در ایران از طریق روش بازآزمایی 81/0 بوده است. در پژوهش رضایی (1379) ضریب اعتبار این مقیاس برابر با 56/0 است.

یافته‌ها

1. Responsibility Questionnaire
2. California Psychological Questionnaire
3. Gough

حسین زارع و سارا قربانی: ارائه مدل پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و ...

شکل 1. مدل پیشنهادی ترسیم شده برازش شده در حالت ضرایب استاندارد

جدول 1. ضرایب کل، مستقیم و غیرمستقیم استاندارد شده

مسیرهای رگرسیونی	اثر کل	اثر مستقیم	اثر غیرمستقیم
حل مسئله اجتماعی - «مسئولیت‌پذیری»	0/206	0/206	---
حل مسئله اجتماعی - «یاری‌رسانی»	0/132	0/103	0/029
خودکارآمدی - «مسئولیت‌پذیری»	0/152	0/152	---
خودکارآمدی - «یاری‌رسانی»	0/161	0/140	0/021
ادراک ریسک - «مسئولیت‌پذیری»	0/080	0/080	---
ادراک ریسک - «یاری‌رسانی»	0/117	0/106	0/011
مسئولیت‌پذیری - «یاری‌رسانی»	0/139	139/0	---

برآورد گردید. لیکن جهت تعیین کفایت برازش الگوی پیشنهادی و تأیید نقش متغیر میانجی از شاخص‌های برازش و بوت استرپ استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره 2 ارائه شده است.

نتایج جدول 1 در ضرایب غیرمستقیم نشان داد که سهم ضریب اثر غیرمستقیم حل مسئله اجتماعی - «یاری‌رسانی» 0/029، خودکارآمدی - «یاری‌رسانی» 0/021 و ادراک ریسک - «یاری‌رسانی»

جدول 2. شاخص‌های نیکویی برازش مدل ترسیمی نهایی

شاخص برازندگی	GFI	AGFI	TLI	IFI	NFI	CFI	RMSEA
مدل پیشنهادی	0/996	0/979	0/948	0/986	0/940	0/984	0/028

با توجه به جدول شماره 2 تمام شاخص‌های برازش مطلق و نسبی در سطح بسیار خوب و نزدیک و بالاتر از 0/90 قرار گرفته است. همچنین شاخص برازش مطلق RMSEA برابر با 0/028 است. همچنین مقدار کای اسکوئر به دست آمده برای این مدل برابر با 3/853 است که در سطح $P < 0/05$ غیرمعنادار بوده است؛ بنابراین می‌توان گفت که مدل پیشنهادی از برازش خوبی برخوردار است. همچنین در جدول شماره 3 نیز به بررسی نتایج حاصل از روابط واسطه‌های با استفاده از روش بوت استرپ پرداخته شد که با توجه به فاصله‌های اطمینان برای مسیر حل

مسئله اجتماعی - « یاری‌رسانی از 0/009 تا 0/052 و مسیر خودکارآمدی - « یاری‌رسانی از 0/005 تا 0/043 است که حاکی از قرار نگرفتن صفر در این فاصله است. این نتیجه به تأیید مسیر غیرمستقیم مسئولیت‌پذیری اجتماعی در رابطه حل مسئله اجتماعی و خودکارآمدی با یاری‌رسانی می‌انجامد (0/05) $(p > 0/05)$. ولی این میزان در مسیر ادراک ریسک و یاری‌رسانی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری اجتماعی از 0/001- تا 0/026 است، لذا نقش میانجی در مسیر ادراک ریسک بر یاری‌رسانی امدادگران تأیید نمی‌گردد $(p > 0/05)$.

جدول 3. بوت استرپ مسیرهای واسطه‌ای به متغیر فعالیت‌های یاری‌رسان

مسیر	بوت استرپ	خطای استاندارد	حد پایین	حد بالا	معنی‌داری
حل مسئله اجتماعی - « یاری‌رسانی	0/029	0/036	0/009	0/052	0/012
خودکارآمدی - « یاری‌رسانی	0/021	0/046	0/005	0/043	0/017
ادراک ریسک - « یاری‌رسانی	0/011	0/089	-0/001	0/026	0/13

نتیجه‌گیری و بحث

هدف پژوهش حاضر پیش‌بینی رفتارهای یاری‌رسان بر اساس متغیرهای ادراک خطر، خودکارآمدی و حل مسئله اجتماعی با توجه به متغیر میانجی مسئولیت‌پذیری بود. نتایج حاصل از ضرایب غیرمستقیم نشان داد که

مسئولیت‌پذیری می‌تواند در رابطه بین متغیرهای حل مسئله اجتماعی و خودکارآمدی به رفتار یاری‌رسان نقش میانجی گر ایفا نماید $(P < 0/05)$ درحالی‌که مسئولیت‌پذیری نتوانسته است نقش میانجی‌گری را در رابطه

می‌پذیرند (یزدان پناه و حکمت، 1394). نقش مفهومی کلیدی است که فرد و ساختار اجتماعی را با یکدیگر مرتبط می‌کند. با گرفتن نقش و ایفای آن در شبکه اجتماعی هم رضایت فرد و هم رضایت دیگران حاصل می‌شود که این مهم در پرتو رفتار مسئولانه حاصل می‌شود؛ بنابراین می‌توان گفت که افرادی که مسئولیت‌پذیری بیشتری دارند، در حل مسئله اجتماعی توانایی بیشتری دارند و مدیریت بهتری در مواقع استرس‌زا پیدا می‌کنند.

در تبیین احتمالی نقش واسطه‌ای مسئولیت‌پذیری بر رابطه خودکارآمدی و رفتار یاری‌رسان امداد گران مناطق سیل‌زده می‌توان گفته که یکی از حوزه‌های خودکارآمدی، حوزه و جنبه اجتماعی است. بعد اجتماعی خودکارآمدی شامل توانمندی‌های فرد در برخورد با چالش‌های اجتماعی، احساس توانایی در روابط با همسالان و توانایی اداره کردن ناسازگاری‌های بین فردی است (شمسی و امیریان زاده، 1395). خودکارآمدی در میزان استقامت، جدیت و پشتکار فرد در نیل به اهداف مورد انتظار در برخورد یا موانع، اثر می‌گذارد. افراد کارآمد در مواجهه با رویدادهای دشوار اجتماعی، استقامت، جدیت و پشتکار زیادی به خرج می‌دهند و از منابع مختلف فردی و محیطی بازخوردهای مثبت می‌گیرند که آن بازخوردها به نوبه خود به عنوان تقویت‌کننده یا قدرت‌دهنده به خودکارآمدی عمل می‌کنند (قوانلو، اکبری و فکورحاجی یار،

بین ادراک ریسک با رفتار یاری‌رسان ایفا نماید. اگرچه پژوهشی که منطبق با مطالعه حاضر باشد یافت نشد اما نتایج پژوهش حاضر با نتایج بابا صفری و همکاران (1397)، نادی و سجادیان (1392) و شریفی (1388) همسو است.

در تبیین احتمالی نقش واسطه‌ای مسئولیت‌پذیری بر رابطه حل مسئله اجتماعی و رفتار یاری‌رسان امداد گران مناطق سیل‌زده می‌توان گفته که حل مسئله یکی از مهم‌ترین فرایندهای تفکر است که به افراد کمک می‌کند تا مقابله مؤثری با مشکلات و چالش‌های زندگی داشته باشد (کلینکه، ترجمه محمد خانی، 1398). حل مسئله اجتماعی فرایندی شناختی-رفتاری است که شخص قصد دارد برای مشکلاتی که در زندگی روزمره با آن مواجه می‌شود، راه‌حل‌های مؤثر یا سازگارانه کشف می‌کند. طبق این تعریف حل مسئله یک فعالیت هوشمند، عقلانی و هدفمند است. توانایی حل مسئله با شایستگی اجتماعی، بهداشت روانی و همین‌طور با سازگاری و حل مشکلات استرس‌زا (که رابطه قوی با عملکرد شخصی و اجتماعی دارد) رابطه دارد (دزوریلا و همکاران، 2002). همچنین بر اساس نظر برکوویتز¹ (1989) رفتارهای نوع‌دوستانه نوعی مسئولیت‌پذیری است که مبتنی بر شناخت است. شهروندان نه‌تنها منافع خودشان را در نظر می‌گیرند، بلکه از عضویت در اجتماع وسیع‌تر آگاه‌اند و هرکدام نقش تعیین شده را

تأیید می‌کند. لیکن این نوع رفتار را که مطابق ایدئال‌های اجتماعی نیست و نسبتاً از طریق پاداش‌های پیش‌بینی پذیر تحت تأثیر قرار نمی‌گیرد رفتار مسئولیت‌پذیرانه تلقی می‌شود (صاحبی، 1396) که این امر می‌تواند نتایج به دست آمده در رابطه نقش میانجی‌گر مسئولیت‌پذیری در رابطه با خودکارآمدی و رفتار یاری‌رسان را توجیه نماید. از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر آن است که این پژوهش بر امدادگران سیل خوزستان انجام گرفت که از تمامی اقوام و فرهنگ‌ها در آن شرکت داشته‌اند و لازم است تا در تعمیم این نتایج به یک قومیت یا فرهنگ خاص جانب احتیاط رعایت شود. پیشنهاد می‌شود که مسئولین جمعیت حلال احمر و اداره کل مدیریت بحران استان‌ها با در نظر گرفتن نتایج به دست آمده در پژوهش، تأثیر ویژگی‌ها فردی و روان‌شناختی امدادگران و داوطلبین را بر مشارکت فعال در فعالیت‌های امداد و نجات در نظر بگیرند.

1395). از طرف دیگر بررسی‌های صورت گرفته بر وجه اشتراک مسئولیت‌پذیری و رفتار یاری‌رسان نشان داد که دو نوع هنجار وجود دارد که به ایجاد روحیه یاری‌رسانی منجر می‌شود: الف) هنجار تعامل: در برخی حوادث مردم به دلیل پیش‌بینی بازگشت منصفانه امداد و کمک به خودشان در آتیه به یاری دیگران می‌شتابند. آن‌ها گمان می‌کنند که کمک کردن ممکن است سود مادی در پی نداشته باشد، اما می‌تواند به تأیید گروهی یا دریافت پاداش اجتماعی منجر شود. ب) هنجار مسئولیت اجتماعی: بیشتر اوقات انسان‌ها نه به دلیل احتساب سود بازگشتی، که بر مبنای وجود هنجارهای مسئولیت بخش اجتماعی، به دیگران کمک می‌کنند. در برخی تحقیقات وقتی از سوژه‌ها پرسیده شد که چرا به یاری مصدومان شتافته‌اند، آن‌ها گفتند فقط کاری را انجام داده‌اند که درست تشخیص داده‌اند. بیشتر آن‌ها معتقدند کمکشان را هنجارهای اجتماعی و مسئولیتی که در قبال دیگران دارند،

منابع

به مواد: نقش میانجی ادراک خطر». اعتیاد پژوهی، 35، 99 - 118.

- بشرپور، س؛ جعفرتبار، ع.ر؛ نریمانی، م؛ مساح، ا (1392). «نقش ادراک خطر و خودتأملی در پیش‌بینی انگیزش درمان افراد وابسته به مواد». مجله توان‌بخشی، 14(1): 21-29.

- بابا صفری، ر؛ سجادیان، ا؛ نادی، م.ع (1397). «الگوی تحلیل مسیر روابط بین نوع دوستی، نگرش‌ها و باورها با رفتار اجتماعی مطلوب در بین دانشجویان دختر». روانشناسی اجتماعی 6 (48): 11-22.

- بشرپور، س (1394). «الگوی روابط ساختاری ویژگی‌های انحرافی شخصیت، ادراک خطر و انگیزش درمان در افراد وابسته

- بیانی، ع.ا؛ رنجبر، م؛ بیانی، ع (1391). «بررسی رابطه بین توانایی حل مسئله اجتماعی با افسردگی و هراس اجتماعی در دانشجویان». *مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران*، 22 (94): 98-91.
- بیرامی، م؛ هاشمی، ت؛ میرنسب، م.م؛ کلیایی، ل (1397). «اثربخشی آموزش حل مسئله اجتماعی بر مؤلفه‌های کفایت اجتماعی دانش‌آموزان قربانی قلدری». *دوفصلنامه شناخت اجتماعی*، 7(1): 74-53.
- جوادیان، ر؛ راهب، غ؛ قاسمی، و؛ رهگذر، م (1392). «سنجش رفتارهای اجتماعی مطلوب جوانان شهر اصفهان و عوامل شخصیتی مؤثر بر آن». *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، 4(14): 102-83.
- حسینی قمی، ط. (1391). «مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان». *رشد آموزش مشاور مدرسه*، 30: 16 - 19.
- خواجه، ل؛ حسین‌چاری، م (1390). «بررسی رابطه اضطراب اجتماعی و جو روانی - اجتماعی کلاس با خودکارآمدی تحصیلی در دانش‌آموزان دوره راهنمایی». *روانشناسی تربیتی*، 7 (20): 153 - 131.
- رضایی، پ (1378). رابطه بین مسئولیت‌پذیری و خشنودی شغلی با انگیزه پیشرفت و سلامت روانی در مربیان تربیتی زن شهرستان اهواز. *دانشگاه شهید چمران اهواز*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد.
- زارع، ح؛ اعراب شیبانی، خ (1390). «بررسی اعتبار و روایی پرسشنامه سبک‌های تصمیم‌گیری در دانشجویان ایرانی». *دو فصلنامه پژوهش‌های روان‌شناختی*، 2 (28): 112.
- سیف، ع.ا (1396). *روانشناسی پرورشی، روانشناسی یادگیری و آموزش*. (ویرایش پنجم). تهران: انتشارات آگاه.
- شریفی، ر (1388). *بررسی عوامل پیش‌بینی‌کننده همدلی - نوع‌دوستی در جوانان و آزمون میزان گرایش آن‌ها به نیکوکاری به منظور دستیابی به مدل معرف شخصیت مثبت اجتماعی (نوع‌دوست)*. پایان‌نامه دکترای تخصصی دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه علامه طباطبائی.
- شولتز، دی؛ شولتز، اس (1396). *نظریه‌های شخصیت*. ترجمه یحیی سید محمدی، تهران: انتشارات ویرایش.
- صاحبی، ع (1396). *مسئولیت‌پذیری فضیلت‌گم‌شده*. تهران: انتشارات سایه سخن.
- صادقیان، خ؛ علمی، م (1392). «بررسی رابطه رضایت اجتماعی با مسئولیت اجتماعی دبیران دبیرستان‌های عجب‌شیر». *مطالعات جامعه‌شناسی*، 6(19): 38-21.
- عسگری، پ؛ عنایتی، م.ص؛ عسگری، م؛ روشنی، خ (1390). «رابطه مسئولیت‌پذیری، ریسک‌پذیری و هیجان‌خواهی با تیپ D».

- اندیشه و رفتار در روانشناسی بالینی، 5 (20):
17-24.
- قوانلو، ر؛ اکبری، ح؛ فکور حاجی‌یار، ح (1395). «بررسی رابطه بین خودکارآمدی و مسئولیت‌پذیری معلمان مقطع متوسطه اول شهر آزادشهر»، اولین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی ایران، قم، دبیرخانه دائمی کنفرانس.
- کلانتری، ص؛ ادیبی، م؛ ربانی، ر؛ احمدی، س (1386). «بررسی بی‌تفاوتی و نوع‌دوستی در جامعه شهری ایران و عوامل مؤثر بر آن». دانشور رفتار، 22، 27 - 36.
- کلمز ه.ب؛ رینولد، ب (1392). آموزش مسئولیت به کودکان. مترجم: پروین علی‌پور، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.
- کلینکه، کی (1398). مجموعه کامل مهارت‌های زندگی روش‌های مقابله با اضطراب، افسردگی، تنهایی، کمرویی، شکست، اختلافات زناشویی، فقدان، پیری، درد و بیماری. ترجمه شهرام محمدخانی، تهران: رسانه تخصصی.
- متقی، ش؛ رضایی، ص؛ اکبری، ر. (1397). «پیش‌بینی احساس امنیت اجتماعی بر سرمایه روان‌شناختی و خودکارآمدی دانش‌آموزان». *Science*, 5; 345(6201):1101.
- D'zurilla T.J., Chang, E.C., Sanna, L.J. (2003). "Self-esteem and social problem solving as predictors of aggression in college students". *Journal Social Clinical Psychology*,
- فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، 9(54): 1-19.
- مخبری، ع؛ درتاج، ف؛ دره کردی، ع (1389). «بررسی شاخص‌های روان‌سنجی و هنجاریابی پرسشنامه توانایی حل مسئله اجتماعی». *اندازه‌گیری تربیتی*، 1 (4): 55-77.
- مهرابی، ح.ع؛ درخشنده نیا، م؛ نوری، ا؛ مولوی، ح (1385). «بررسی رابطه بین رفتار یاری‌رسانی و ویژگی‌های شخصیتی داوطلبان امداد و نجات جمعیت هلال‌احمر و افراد عادی در شهر اصفهان». *سومین کنگره بین‌المللی بهداشت، درمان و مدیریت بحران در حوادث غیرمترقبه*، تهران، سازمان بسیج جامعه پزشکی.
- ناظمی، ف؛ صفاری‌نیا، م (1394). «بررسی ارتباط سبک‌های تصمیم‌گیری و ادراک ریسک با رفتارهای کارآفرینانه در بین مدیران فرهنگی»، *ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی* 4 (4): 89-117.
- یزدان‌پناه، ل؛ حکمت، ف (1393). «بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان (مطالعه دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان)». *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، 8 (2): 128-152.
- Ben-Ami Bartal, I., Decety, J., & Mason, P. (2011). Empathy and pro-social behavior in rats. *Science (New York, N.Y.)*, 334(6061): 1427-1430.
- Berkelman R. L., Le Duc J. W. (2014). "Culture of responsibility".

22(4):424-40.

- Fyhri, A. & Backer-Grøndahl, A. (2012). "Personality and risk perception in transport". *Accid Anal Prev*, 49:470-5.

- Lindzey, G. & Aronson, E. (2012). *Handbook of Social Psychology*, (Set). London: Axford

- Loo, C.W.J., & Choy, L.F. (2013). "Sources of Self-Efficacy Influencing Academic Performance of Engineering Students". *American Journal of Educational Research*, 1(3):86-92. doi: 10.12691/education-1-3-4.

- Mergler, A., Spencer, F.H. &

Patton, W. (2015). "Relationships between personal responsibility, emotional intelligence, and self-esteem in adolescents and young adults". *The Educational and Developmental Psychologist*, 24(1): 5-18.

- Sherer, M., Maddux, J.E., Mercandante, B., Prentice Dunn, S., Jacobs, B. & Rogers, R.W. (1982). "The self-efficacy scales: Construction and validation". *Psychological Reports*, 51, 663-671.

- Woodruff, S. & Cashman, J. (1993). "Task, domain, and general efficacy: A reexamination of the Self-Efficacy Scale". *Psychological Reports*, 72, 423-432.

COPYRIGHTS

© 2020 by the authors. Licensee PNU, Tehran, Iran. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY4.0) (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>)